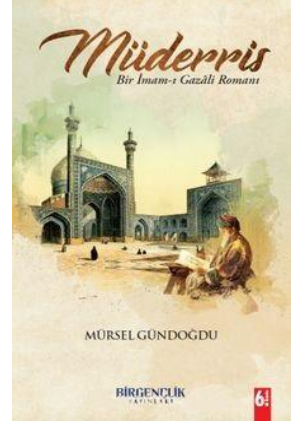

Mütereddit Akıldan Sükûna: Bir Ruhî Dönüşüm

Müderriş Bir İmam-ı Gazalî Romanı, Mürsel Gündoğdu, Bir Gençlik Yayınları,
İstanbul 2024, ISBN 9786259987194

Hediye Zeynep Köşek¹

Müderriş romanının yazarı Mürsel Gündoğdu, Giresun'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Bulancak'ta tamamladı. Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden "Kuran'da Sanat Kavramı" adlı teziyle mezun oldu. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı İslam Felsefesi Bölümü'nde "Farabî'de İyilik Kavramı" adlı teziyle yüksek lisansını tamamladı. Birçok dergi, gazete ve haber sitesinde şiir, makale ve köşe yazıları yayınlandı. Tarihî şahsiyetleri konu alan, özellikle genç okur kitlesine hitap eden roman türünde eserleri bulunmaktadır. Halen köşe yazıları yazmaktadır.

Gazâlî'nin Yaşadığı Dönemin Siyasî ve Fikrî Arka Planı

İmam Gazâlî (m. 1058–1111), İslam düşünce tarihinin en kritik dönemlerinden birine tekabül eden siyasal istikrarsızlıkla ilmi canlılığın iç içe geçtiği bir çağda yaşamıştır. XI. yüzyılın ikinci yarısı, bir yandan Selçuklu siyasi gücünün yükseldiği diğer yandan felsefi, kelâmî ve tasavvufî düşüncelerin yoğun biçimde tartışıldığı bir süreç olarak kabul edilmektedir. Gazâlî'nin yaşadığı bu çağ, İslam medeniyetinde entelektüel açıdan önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olarak kabul edilmektedir.

Gazâlî'nin doğduğu Tus şehri, önce Gazneliler'in, ardından Selçukluların hâkimiyeti altına girmiştir. Gazneliler (m. 963–1186), Sultan Mahmud döneminde Hindistan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada İslam'ın yayılmasında etkili olmuşlardır. Ancak XI. yüzyılın ortalarından itibaren siyasi güçlerini kaybetmiş ve yerlerini Selçuklulara bırakmışlardır. Bu siyasî geçiş, Gazâlî'nin yaşadığı çağa denk gelen önemli bir tarihi dönüşüm olarak görülmektedir. Aynı zamanda, batıda

¹ Türk Dili ve Edebiyatı, Açıköğretim Fakültesi hediyezeynepk@gmail.com

(Bu yazı Young Academia Dr. Kemal Yavuz Ataman yönetiminde "Küresel Düşünme Yazarlık Atölyesi Uzmanlık Sınıfı" kapsamında üretilmiştir.)

Bizans İmparatorluğu ile Selçuklular arasındaki mücadele devam etmiş, 1071 Malazgirt Zaferi'yle birlikte Türklerin Anadolu'ya yönelik seferleri hız kazanmıştır.

Gazâlî'nin yaşadığı yüzyılda Abbasî Halifeliği Bağdat'ta varlığını sürdürmekteydi ancak halifelerin siyasi yetkileri büyük ölçüde Selçuklu sultanlarının elinde bulunmaktaydı.² Buna rağmen hilafet, dini meşruiyetin sembolik kaynağı olma özelliğini korumuştur. Sultanlık ile hilafet arasındaki bu pragmatik iş birliği, dönemin siyaset anlayışını şekillendirmiş ve Gazâlî'nin düşüncelerinde de dini otorite ile siyasi otorite arasındaki denge arayışının izleri görülmüştür.

Bu dönemin önemli siyasi ve fikri güçlerinden biri de Fatımî Devleti'dir. (m. 909–1171) Kahire merkezli Şîî-İsmailî bu hanedan, özellikle el-Ezher Medresesi aracılığıyla kendi düşünce sistemini yaymış, Horasan ve Irak bölgelerinde Bâtınî hareketlerin güç kazanmasına zemin hazırlamıştır.³ Bu hareketlerin en dikkat çekici temsilcilerinden biri, Alamut Kalesi merkezli örgütlenmesiyle tanınan Hasan Sabbah olmuştur. İsmailî-Bâtınî yapılanma, dinin zahiri yorumlarını reddederek otoriteyi “gizli imam” anlayışı üzerinden yeniden tanımlaması yönüyle hem siyasi hem de epistemolojik bir tehdit olarak algılanmıştır.⁴ Gazâlî, bu düşünceye karşı kaleme aldığı eserlerinde, akıl ile vahyin birbiriyle çatışmadığını aksine birbirini tamamladığını savunan Sünnî bir epistemolojik çerçeve ortaya koymuştur. Bu yönüyle Gazâlî, yalnızca bir kelimacı değil, dönemin ilmi, fikri ve ahlaki dengesini tesis etmeye yönelik düşünsel bir yapı inşa eden önemli bir isim olarak öne çıkmaktadır.

<https://mavivatan.net/selcuklu-devleti-ve-denizcilik-faaliyetleri/> Erişim: 20.11.2025

Büyük Selçuklu Devleti (m. 1040–1157), Horasan, İran, Irak ve Suriye'nin geniş bir bölümünde hâkimiyet kurmuştur. Sultan Melikşah ve veziri Nizâmülmülk, devlet teşkilatını güçlendirmek ve eğitimi sistemli bir yapıya kavuşturmak amacıyla Nizâmiye Medreselerini tesis etmişlerdir. Bu medreseler, yalnızca dini eğitim kurumları olarak değil aynı zamanda Sünnî düşüncenin sistematik biçimde öğretilmesini ve farklı akımlara karşı

korunmasını hedefleyen merkezler olarak işlev görmüştür. Gazâlî'nin Bağdat Nizâmiye

² Mürsel Gündoğdu, *Müderres, Bir İmam-ı Gazali Romanı*, Birgençlik Yayınları, İstanbul 2024, s. 68.

³ Mürsel Gündoğdu, *Müderres*, s. 68.

⁴ Gündoğdu, *Müderres*, s. 142.

Medresesinde müderrislik yaptığı ve bu ilmi yapının merkezinde yer aldığı bilinmektedir. Bu süreçte Nişabur merkezli ilmi geleneğin etkisinin güçlendiği görülmektedir. Bazı tarihçiler, bu dönemi “İslam dünyasında kurumsal Sünnîliğin tesis edildiği dönem” olarak tanımlamakta ve Osmanlı medrese sisteminin fikri temellerinin bu süreçte atıldığını ifade etmektedir.⁵

Gazâlî’nin yaşadığı bu dönem, Sünnî otoritenin yeniden inşa edildiği, farklı mezhep ve felsefi görüşlerin yoğun biçimde tartışıldığı bir çağdır. Bu süreçte ilim ve düşünce hayatı da belirgin bir canlılık kazanmıştır. Söz konusu entelektüel ortamda Gazâlî, yalnızca bir kelimci ya da sûfî olarak değil, aynı zamanda siyasi ve düşünsel bir yeniden yapılanmanın kurucu figürlerinden biri olarak değerlendirilir. Büyük Selçuklu Devleti himayesinde gelişen medrese sistemiyle birlikte bu dönem, devlet, din ve ilim arasındaki ilişkinin yeniden tanımlandığı bir zaman dilimi hâline gelmiştir. Bu yönüyle Gazâlî’nin düşünceleri, kendi çağını aşarak İslâm düşünce geleneğinin sonraki seyrini derinden etkilemiştir.

Yaşamın İzinde Zaman Aynasına Yansıyanlar

Gazâlî hakkında daha ayrıntılı bilgilere ulaşmayı mümkün kılan *Müderris*, tarihî-biyografik roman türünde değerlendirilebilecek bir metindir. On bölümden oluşan kitapta, anlatıda yer verilen tarihi ve biyografik unsurlar, eserin sonunda sunulan kaynakça⁶ aracılığıyla temellendirilmektedir. Bölümlerin her birinin başında “Ey Oğul” hitabıyla başlayan nasihatler yer almaktadır. Gazâlî’nin künyesinin “Ebû Hâmid” olması, bu hitabın doğrudan kendi oğluna yönelik olduğu izlenimini uyandırmakla birlikte, kaynaklarda Gazâlî’nin bir oğlunun bulunmadığı ya da varsa da küçük yaşta vefat ettiği ifade edilmektedir.⁷ Eserin sonunda yer alan kaynaklar bölümünden anlaşıldığı üzere, söz konusu hitap Gazâlî’nin *Eyyühe’l-Veled* adlı risalesine göndermede bulunmaktadır. Bu risale, Gazâlî’nin talebesi İmam Zeynüddin’in kendisine gönderdiği mektuba cevap olarak kaleme aldığı ve nasihatlerden oluşan bir metindir. *Eyyühe’l-Veled*, UNESCO tarafından 1951 yılında Fransızca, İngilizce ve İspanyolcaya tercüme

⁵ Ahmet Ocak, (2024). Selçukludan Osmanlı’ya İntikal Eden Tasavvuf Geleneği (Gazâlî’den Akşemseddin Hazretleri’ne) *Vakanüvis*, s. 1318–1332.

Halil İnalcık, *Osmanlı imparatorluğu: Klasik çağ (1300–1600)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003.

⁶ Gündoğdu, *Müderris*, s. 551.

⁷ <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazzali> (Erişim: 10.10.2025).

edilmiş; Gazâlî'nin pek çok eseri gibi farklı dillere çevrilerek geniş bir coğrafyada yayımlanmıştır.⁸

Romanın kurgusu, İmam Gazâlî'nin Bağdat'tan ayrılışıyla (m. 1095) başlamaktadır.⁹ İkinci bölümde ise geriye dönüş tekniği kullanılarak Gazâlî'nin hayatında derin izler bırakan babasının vefatı (m. 1068)¹⁰, aldığı eğitimler ve sonraki bölümlerde hayatının kronolojik seyri ele alınmaktadır. Gazâlî'nin iç dünyası, çevresindeki kişiler ve dönemin olayları romanda ağırlıklı olarak birinci tekil şahıs anlatımıyla Gazâlî'nin bakış açısından aktarılmaktadır. Yoğun betimlemelere rağmen anlatımın akıcılığı korunmaktadır.

Eserde Gazâlî'nin Tus¹¹, Cürcan¹² ve Nişabur'daki¹³ tahsil süreci; özellikle İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî¹⁴ (ö. 478/1085) ve Ebû Ali el-Fârmedî¹⁵ (ö. 477/1084) gibi hocalarla olan ilmi münasebetleri ele alınmaktadır. Ayrıca ilmi yetkinliği ve zekâsıyla Vezir Nizâmülmülk¹⁶ (ö. 485/1092)'ün dikkatini çekmesi sonucu Bağdat Nizâmiye Medresesinde müderrislik görevine getirilmesi¹⁷, Kadı Seyyid Efendi¹⁸ ile tanışması ve onun kerimesiyle evlenmesi¹⁹ olay örgüsü içerisinde aktarılmaktadır. Bunun yanı sıra, Celâlî takviminin hazırlanmasında rol alan ve rubailerıyla tanınan Ömer Hayyam (ö. 526/1132 [?]) ile “yıldız evi” olarak bilinen rasathanesinde tanışmasına²⁰ da yer verilmektedir. Eserde Gazâlî'nin kaleme aldığı eserlerin isimleri, içerikleri ve yazılış amaçları hakkında bilgi verilmekte, ilimde zirveye ulaştığı bir dönemde yaşadığı ruhi arayışlar ve tasavvufa yönelişi de anlatılmaktadır. Bu yönüyle yazar, yalnızca bilgi aktarmakla yetinmeyip Gazâlî'nin yaşadığı dönemi, kişiler ve eserler aracılığıyla somutlaştırmaktadır.

⁸ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Gazz%C3%A2l%C3%AE> (Erişim: 02.11.2025).

⁹ Gündoğdu, *Müderris*, s. 9.

¹⁰ Gündoğdu, *Müderris*, s. 68.

¹¹ Gündoğdu, *Müderris*, s. 84.

¹² Gündoğdu, *Müderris*, s. 87.

¹³ Gündoğdu, *Müderris*, s. 108.

¹⁴ Gündoğdu, *Müderris*, s. 114.

¹⁵ Gündoğdu, *Müderris*, s. 119.

¹⁶ Gündoğdu, *Müderris*, s. 133.

¹⁷ Gündoğdu, *Müderris*, s. 213.

¹⁸ Gündoğdu, *Müderris*, s. 162.

¹⁹ Gündoğdu, *Müderris*, s. 185.

²⁰ Gündoğdu, *Müderris*, s. 164, 244.

Gazâlî'nin ilmi ve ahlaki anlayışına göre, yeterli bilgiye ve ayrıntılı kavrayışa sahip olmadığı hiçbir konuda yazı kaleme almamış veya eleştiride bulunmamıştır.²¹ Bu nedenle, yaşadığı dönemde etkili olan Bâtınîlik düşüncesini ve felsefi ekollerini öncelikle tahsil etmiş,²² ardından bu alanlarda tespit ettiği eksik ve hatalı yönleri ele alan risaleler kaleme almıştır.

Gazâlî'nin en meşhur eseri olan *İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn*²³, Şam'daki Emevî Camii'nde geçirdiği inziva

İslam Düşünce Atlası
<https://islamdusunceatlası.org/gazali>
Erişim: 02.11.2025

döneminde, dinî ilimleri ihya etme ve dönemin problemleri fikri yönelimlerine karşı bir cevap üretme amacıyla yazılmıştır. Günümüzde genellikle dört büyük cilt hâlinde yayımlanan eser, aslında müellif tarafından kırk bölüm olarak tasnif edilmiştir. Bu durum, eserin içerik bakımından sistematik bir bütünlük taşıdığını ve farklı tematik bölümler hâlinde ele alınabilecek bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

İmam Gazâlî'nin hayatını ve düşünsel dönüşümünü kendi anlatımı üzerinden daha yakından tanımak isteyen okurlar için *el-Münkız mine'd-dalâl* adlı risalesi önemli kaynaktır. Gazâlî'nin ilmi şüpheleri, hakikat arayışı ve tasavvufa yönelik süreci bu eserde otobiyografik bir çerçevede ele alınmaktadır.

Bunun yanı sıra, Gazâlî'nin hayatı ve ilmi mirası hakkında güvenilir tarihi bilgilere dayanan belgesel çalışmalar da konunun daha iyi kavranmasına katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda, akademik danışmanlık eşliğinde hazırlanmış ve biyografik verileri esas alan belgeseller, Gazâlî'nin yaşadığı dönemin sosyal ve fikrî atmosferini görsel materyaller aracılığıyla inceleme imkânı sunmaktadır.

²¹ Gündoğdu, *Müderres*, s. 268.

²² Gündoğdu, *Müderres*, s. 266, 267.

²³ Gündoğdu, *Müderres*, s. 326.